

Toekomstig onderzoek voor het laagveen- en zeekleilandschap

kennisagenda
laagveenlandschap
zeekleilandschap
afgesloten zeearmen
landschapsschaal

De OBN-kennisagenda voor de toekomst bevat een mix van bekende en nieuwe thema's en van onderzoek naar ingrepen op kleine en op landschapsschaal. Terugkijkend constateren we dat het verdwijnen van de natuurlijke dynamiek in laag-Nederland en de bijbehorende biodiversiteit met alleen kleinschalige maatregelen niet te keren is. Ingrepen op landschapsschaal dienen overwogen te worden ook als die aanpassingen vergen van andere belangen als landbouw, waterwinning en infrastructuur.

De kennisthema's in het OBN-onderzoek naar laagveen- en zeekleilandschappen van de afgelopen tien jaar kwamen voort uit een systeemanalyse op landschapniveau (Antheunisse et al., 2008). Een belangrijke constatering is dat de natuurlijke dynamiek in laag-Nederland vrijwel is verdwenen door menselijk ingrijpen in de hydrologie. Voorheen gradiëntrijke situaties zijn vervangen door starre grenzen, ten koste van de biodiversiteit. Deze problematiek is nog steeds zeer actueel. Dit vraagt om maatregelen die veel verder gaan dan de relatief kleinschalige beheeringrepen waarmee we tot nu toe de achteruitgang proberen te stoppen. In de meest waardevolle gebieden waar nog goede kansen liggen op natuurherstel, zouden we bereid moeten zijn herstel van kwelstromen en gradiënten op landschapsschaal te overwegen. Het Natura 2000-beleid biedt daartoe voldoende aanknopingspunten. Herstel van de natuurlijke dynamiek op landschapsschaal verdient dan ook serieuze aandacht in de nieuwe kennisagenda.

Onderzoek in het laagveenlandschap

In de nieuwe kennisagenda zijn wederom vragen rond jonge verlanding en herstel van brakke laagveensystemen opgenomen. Er is immers veel biodiversiteitswinst te behalen als we deze processen beter kunnen sturen. Ook als aan de abiotische voorwaarden is voldaan kunnen andere factoren het herstel toch belemmeren. Recent is gebleken dat vraat door watervogels en exotische rivierkreeften een belangrijke beperkende factor is voor het ontstaan van nieuwe trilveenvegetaties die in

West-Nederland uiterst zeldzaam zijn geworden. Het thema vraat staat hoog op de agenda, zeker als de opmars van de Amerikaanse rivierkreeft naar het oosten en noorden van ons land doorzet.

Vanuit het oogpunt van waterbeheer zijn herstel van kwelstromen, passend peilbeheer en periodieke inundatie (ook voor brakke natuur) kansrijke maatregelen voor natuurherstel. De toepassing op praktijkschaal vraagt nog veel aandacht. Een essentiële factor daarbij is de beschikbaarheid van voldoende basenrijk en voedselarm water. Naast hydrologische ingrepen vergt dit ook nieuwe technische oplossingen (waterchemie).

De hoge stikstofdepositie is (weer) actueel en blijft urgent, maar de echte oplossing hiervan zal voor een groot deel buiten het domein van het natuurbeheer gezocht moeten worden (Berendse, 2017).

Natte eutrofe graslanden en moerassen, zowel in zeeklei- als in laagveengebieden, zijn van groot belang voor bijzondere fauna, vooral vogels. Dit komt voor een deel door de aanwezigheid van insecten en andere macrofauna die als voedsel dienen. Welke soorten en/of soortgroepen dat zijn is vrijwel niet bekend. Het in kaart brengen van de insecten- en macrofaunadiversiteit in relatie tot aanwezige habitats geeft antwoord op de vraag waarom deze gebieden van belang zijn en wat de mogelijke knelpunten zijn. Recente rapporten en de daaruit volgende internationale discussie over de sterke achteruitgang van insectenpopulaties in natuurgebieden onderstrepen de urgentie van dit type onderzoek.

Ir. C.J.M. (Kees) van Vliet

Hoogheemraadschap
De Stichtse Rijnlanden,
Poldermolen 2,
3994 DD Houten
k.vliet@kpnmail.nl

Dr. A.M. (Annemieke) Kooijman

Universiteit van Amsterdam

Drs. E. (Edwin) van Hooff

Provincie Groningen

Foto **Mark van Veen**
Rееuwijkse Plassengebied

Onderzoek in het zeekleilandschap

In het zeekleigebied is de afgelopen tien jaar relatief weinig OBN-onderzoek gedaan, omdat de schade door milieu-invloeden als stikstofdepositie en verzuring hier minder acuut was. Voor graslanden, moerassen en meren op zeeklei zijn de kansen en knelpunten voor het realiseren van natuurdoelen in beeld gebracht. Dit zijn ook hier het wegvallen van de oorspronkelijke dynamiek in de natuurgebieden, de bodemdaling in het omringende landbouwgebied en de rijkdom aan nutriënten waardoor de wateren vaak troebel zijn en arm aan onderwatervegetatie.

In het verlengde hiervan wordt het beheer van eutrofe systemen een belangrijk thema in de nieuwe kennisagenda. De eutrofe moerassen, graslanden en meren van de zeekleigebieden met de overgangen naar de benedenlopen van rivieren en beken zijn een belangrijk habitat voor veel soortgroepen, vooral vogels. Veel van deze gebieden zijn dan ook aangewezen als Natura 2000-gebied, maar er zijn ook nieuwe natte natuurgebieden ontwikkeld op voormalige landbouwgronden die spectaculaire ontwikkelingen laten zien. De bekende knelpunten – gebrek aan natuurlijke dynamiek, verdroging, versnipperde ligging en de agrarische historie (Antheunisse et al., 2008) – gelden nog steeds. De beheerproblematiek van eutrofe moerassen scoorde dan ook het hoogst bij een peiling onder bezoekers van het OBN-symposium ‘Het Lage Land’.

Door de hoge voedselrijkdom en vaak gebrek aan natuurlijke dynamiek is er sprake van een snelle successie naar stadia die ecologisch ongewenst zijn. Beheer, inrichting en landschappelijke inpassing zijn dan ook van essentieel belang om de biodiversiteit van deze gebieden in stand te houden en te optimaliseren. In een aantal gebieden is al ervaring opgedaan met verschillende beheermaatregelen, zoals cyclisch ingrijpen in de

successie, natuurvriendelijke oevers en natuurlijk peilbeheer. Voortbouwend op deze lokale kennis zijn veldexperimenten nodig om een haalbare aanpak op landschapsschaal te ontwikkelen.

Onderzoek in afgesloten zeearmen

Een kansrijk kennisthema zijn de beheeropties in afgesloten zeearmen. Deze grote wateren die ook tot het zeekleilandschap behoren vinden we vooral in het IJsselmeergebied en in de zuidwestelijke Delta.

In het IJsselmeergebied is de waterkwaliteit aanzienlijk verbeterd, waarvan onder meer moerasvegetaties, water- en moerasvogels sterk profiteren. In de Oostvaardersplassen is ervaring opgedaan met de natuurlijke ontwikkeling van grote rietmoerassen, waarbij o.a. de rol van grote grazers en ganzen en de effecten van het peilbeheer goed onderzocht zijn. In de Marker Wadden wordt nu de initiële ontwikkeling van ‘oer-moeras’ op nieuw aangelegde eilanden op relatief grote schaal door diverse instituten onderzocht. In de randmeren zijn diverse natuurontwikkelingsprojecten uitgevoerd.

In de Delta ontstaat meer dynamiek door het Kierbesluit en door gedeeltelijk herstel van het getij in de Grevelingen. De ontwikkeling van deze grote wetland-systemen kan ons veel leren over het beheer van grote wateren en rietmoerascomplexen op landschapsschaal, waarbij ook de belangen van andere functies zoals recreatie en infrastructuur (ook windenergie) meegewogen moeten worden. De ontwikkeling van wetlands kan deels gestuurd worden met herstel van ecologische verbindingsen en door aanpassing van de waterkwaliteit en het peilregime. Omdat de effecten op allerlei organismen heel verschillend kunnen zijn is een integrale aanpak nodig vanuit een langetermijnperspectief. Ook de integratie van de doelen van de Kaderrichtlijn Water en

Natura 2000 is belangrijk voor de keuzes die gemaakt kunnen worden (Van Eerden, 2017). Dit thema is dus zowel landschapsecologisch als beleidsmatig heel interessant. Een mooie uitdaging voor het OBN-laagveen- en zeekleionderzoek.

Onderzoek op landschapsschaal

Als laatste belangrijke thema van de nieuwe kennisagenda moeten de relaties met andere landschapstypen genoemd worden (al genoemd in Antheunisse et al., 2008). De laatste jaren zien we dat ook de terreinbeheerders meer kijken naar de relaties van hun gebieden op een hogere landschapsschaal en met het cultuurlandschap (Van Tooren & De Graeff, 2013). De laagveengordel van (eutrofe) moerassen en plassen tussen Drenthe en Groningen is een mooi voorbeeld van een gebied waar onderzoek naar de natuurlijke gradiënten tussen het zandlandschap via de beekdalen naar het laagveen- en zeekleilandschap ons veel zou kunnen leren. Het is een gebied met grote ecologische potenties, maar ook een echte uitdaging om deze potenties op landschapsschaal, over beleids- en beheergrenzen heen, te realiseren.

Bijzondere aandacht verdienen de relaties met het cultuurlandschap dat steeds meer van zijn natuurwaarde verliest als gevolg van de intensiteit van het gebruik. De biodiversiteit, in de vorm van weidevogels of bloemrijke graslanden en sloten, is sterk achteruitgegaan. Hoewel de waardevolle natuur in cultuurlandschappen wel in stand gehouden kan worden, zal dit slechts in kleinere delen mogelijk zijn, vooral in samenhang met de stad en met aangepaste vormen van landbouw. Dit roept kennisvragen op over wat we in de rest van de gebieden voor natuur kunnen ontwikkelen. Trefwoorden hierbij zijn: bodemdaling tegengaan, CO₂-neutraal, ecosysteemdiensten, natuurlijke processen, recreatie en extensief beheer. Een van de oplossingen waaraan wordt gedacht

is vernatting, waarbij grootschalig natte natuur en natere vormen van landbouw (paludicultuur) kunnen worden ontwikkeld. Dit speelt in het laagveen en zeekleilandschap van laag-Nederland, maar ook in de beekdalen van hoog-Nederland.

De kansrijkdom voor natuur door vernatting kan echter van gebied tot gebied sterk verschillen. Bodems, grondwater en oppervlaktewater verschillen in Nederland in gehalten fosfor, kalk, ijzer en sulfaat. Deze stoffen spelen een rol bij vernatting en kunnen in verkeerde verhoudingen leiden tot sterke verzuuring. Door het onderzoek naar vernatting uit te breiden van de laagveenmoerassen naar het veenweidegebied, de zeekleipolders en het beekdallandschap kan vernatting succesvoller worden toegepast.

De tijd lijkt rijp om opties voor veranderingen op landschapsschaal serieus te gaan onderzoeken binnen een bredere context dan alleen het natuurbeheer. De term natuurinclusieve landbouw duikt regelmatig op en het ministerie van LNV werkt aan een programma Natuurinclusieve samenleving. Dit biedt kansen om vanuit het natuuronderzoek bij te dragen aan een manier van denken en werken die natuur en landbouw niet automatisch als tegenpolen ziet.

Literatuur

Antheunisse, A.M., W.C.E.P. Verberk, J.M. Schouwenaars, J. Limpens & J.T.A. Verhoeven, 2008. Preadvies laagveen- en zeekleilandschap. Een systeemanalyse op landschapsniveau. Ede. Directie Kennis, Ministerie van LNV.

Berendse, F. 2017. Grenzen natuurherstel in zicht. Landschap 34/2: 98-100.

Eerden, M. van, 2017. Natuurherstel in het zeekleilandschap: mag het iets meer zijn? Presentatie symposium Natuur- en waterbeheer in het laagveen- en zeekleilandschap: successen en uitdagingen. Utrecht, 13 september 2017.

Tooren, B.F. van & J.J. de Graeff, 2013. Visie Natuurmonumenten op natuur en landschap in 2040. De Levende Natuur 114 (1): 20-24.